

MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN PÄIN-PARTIKKELI

Lhmisen ja myös eläinten ruumiinosien nimitykset ovat tärkeä uusien kieliopillisten ilmaisukeinojen lähde. Ruumiinosaa merkitsevät substantiivit voivat kehittyä kieliopillisiksi, erilaisia suhteita ilmaiseviksi adpositioiksi ja adverbeiksi. Pää on hyvin keskeinen ruumiinosa. Se on sekä asentonsa että muotonsa kannalta huomiota herättävä, ja toisaalta se on myös aistimisen ja ajattelemisen keskus. Siksi onkin mielenkiintoista tarkastella *pää*-substantiivista kieliopillistunutta *päin*-partikkelia¹, sen syntaktisia funktioita ja merkityksiä. (Ruumiinosannimien kieliopillistumisesta ks. Ojukangas 2001.)

Keskityn artikkelissani tarkastelemaan Mikael Agricolan teoksissa esiintyviä *päin*-partikkeleita.² *Pää*-substantiivin monikon instruktiivit on siis rajattu pois aineistosta, samoin yhdyssanojen osina esiintyvät *päin*-sanat. Artikkelin aineisto on koottu lukemalla Agricolan teokset läpi ja poimimalla teoksista kaikki *päin*-partikkelit. Tämän jälkeen kaikkien relevanttien ja ortografialtaan odotuksenmukaisten *päin*-sanojen mukanaolo on varmistettu käymällä läpi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sähköinen Agricola-korpus sanahaun avulla, jolloin etsinnän kohteina ovat olleet kirjoitusasut *pein*, *päin*, *pei*' ja *päi*'.³

Tarkoitukseni on selvittää, millaisissa syntaktisissa funktioissa moni-ilmeinen *päin* esiintyy, millaisten nominien ja adverbiin kanssa *päin* muodostaa rakenteita ja millaisten verbien, adverbiin ja adjektiivien adverbialleina ja substantiivien määritteinä *päin*-raken-

¹ Käytän partikkeli-termiä vanhan kielioppiperinteen mukaisesti yhteisnimityksenä kaikista muista sanoista kuin verbeistä ja nomineista, jolloin partikkeleihin kuuluvat adverbit, adpositiot, konjunktiot ja interjektiot. Isossa suomen kieliopissa partikkeli-termi sisältää vain ne taipumattomat sanat, jotka eivät voi saada omia määritteitä. (Ks. tarkemmin ISK: 769–770.) Kattotermi on tarpeen käsiteltäessä *päin*-sanaa sen funktioita erittelemättä.

² Kiitän professori Kaisa Häkkistä ja Virittäjän nimettömiä arvioijia hyödyllisistä kommentteista.

³ Heittomerkillä on korvattu Kotuksen aineistossa Agricolan teksteissä kirjaimen päällä oleva viiva, joka ilmoittaa, että seuraava kirjain (useimmiten *m* tai *n*) puuttuu (http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/viite/agricola_koodaus.php).

teet esiintyvät. Keskeisenä tarkastelussa on myös se, mitä *päin*-partikkeleilla ilmaistaan ja miten Agricolan käyttämät lähtötekstit ovat mahdollisesti vaikuttaneet rakenteisiin. Agricolan aikaanhan tekstejä käännettiin kielestä toiseen yleensä sanasta sanaan, sillä käännettävien tekstien muodot ja merkitykset haluttiin säilyttää uskollisesti. Vieraiden kielten mallia ei siis välttämättä edes pyritty välttämään. Lopuksi tarkastelen partikkelien mahdollista kieliopillistumista Agricolasta nykykieleen sanakirjojen avulla ja vertaamalla Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1992 Uuden testamentin *päin*-partikkeleja keskenään. Näin voidaan saada kuva siitä, onko *päin*-partikkelin käyttö kirjakielessä muuttunut näiden satojen vuosien aikana.

PÄIN-PARTIKKELIN ETYMOLOGIA JA KIELIOPILLISTUMINEN

Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa leksikaalinen yksikkö muuttuu tietys-
sä kontekstissa kieliopilliseksi tai kieliopillinen yksikkö muuttuu kieliopillisemmaksi (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 2; Hopper ja Traugott 1993: xv). *Päin*-partikkelin kieliopillistumisen kannalta on keskeistä tarkastella adpositioiden kieliopillistumista, sillä *päin*-partikkelit ovat Agricolan kielessä yleensä adpositiomaisia. Adpositioiden kieliopillistuminen etenee tyypillisesti seuraavalla tavalla:

1. relationaalinen substantiivi >
2. sekundaari adpositio, jolla ilmaistaan konkreettisia suhteita, muttei varsinaisia kieliopillisiä suhteita >
3. primaari adpositio, jolla ilmaistaan kieliopillisiä suhteita >
- (4. agglutinoiva sijapäätte (affiksi) >
5. fuusioiva sijapäätte (affiksi))
(Hopper ja Traugott 1993: 106–107).

Adpositiot syntyvät relationaalisista substantiiveista metaforisen siirron kautta, mutta niissä tapahtuu myös syntaktinen reanalyysi, jolloin määrite + substantiivi + sijapäätte analysoidaankin täydennykseksi ja adpositioksi (Jaakola 1997: 137). Kieliopillistuminen substantiivista adpositioksi tapahtuu asteittaisten muutosten kautta. Ruumiinosannimi kieliopillistuu adpositioksi tai adverbiksi seuraavasti:

X:n ruumiinosa (*hevosen, veneen, auton perä*) >
 samanaikaisesti X:n osa ja paikka (*auton perä on pimeänä* 'takavalot eivät pala') >
 samanaikaisesti paikka X:n lähellä ja X:n osa (*auton perässä on pimeää; valot on auton perässä*) >
 paikka X:n lähellä (*auto on perässä*).
 (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 65, 130; sulussa olevat esimerkit ovat Jaakolan 1997: 136.)

Sekundaarit adpositiot ovat yleensä vielä muodoltaan läpinäkyviä, suomessa muotoa kanta + sijapäätte, kuten *pää + llä*. Kun sana kieliopillistuu, sen syntaktinen itsenäisyys vähenee. Adpositiot eivät voi olla lauseen subjektina tai objektina, eivätkä ne voi saada kongruoivaa määritettä, kuten relationaaliset substantiivit, joista ne ovat kieliopillistuneet. Adpositiot eivät voi myöskään esiintyä syntaktisesti yksin, vaan vaativat täydennyksen. Suurin osa suomen adpositioista on sekundaareja adpositioita. (Jaakola 1997: 127.)

Suomen suuntaa ilmaiseva *päin* on kieliopillisesti ikivanhan *pää*-sanan monikon instruktiivi. *Pää*-sanalla on vastineita kautta koko uralilaisen kielikunnan, kuten mordvan *pe* 'loppu', unkarin *fej, fö* ja nganasanin *feai* 'loppu(pää)'. Sen alkuperäiseksi kantauralilaiseksi asuksi on rekonstruoitu **päye*. *Päin*-sanalla puolestaan on tarkkoja vastineita lähisukukielten itäryhmässä, kuten karjalan, lyydin ja vepsän *päi*. Aunuksessa, lyydissä ja vepsässä, joissa olo- ja erosijojen päätteet ovat muuttuneet keskenään samanlaisiksi, käytetään *päi*-tyyppistä postpositiota erosijan merkitystä selventävänä aineksena. Erityisesti vepsässä tämä liitetään sijapäätteen tapaisesti sananmuodon loppuun, kuten *lidnaspäi* 'kaupungista'. (Häkkinen 2004: s.v. *päin, pää*; vepsän sijapäätteestä ks. Grünthal 2003: 122–128 ja Tikka 1992.) Aunuksessa postpositiosijaa *-späi* käytetään kuitenkin vain silloin, kun on kyse paikasta, jonka sisältä lähdetään tai poistutaan, ja *-lpäi*-postpositiosijaa silloin, kun joku tai jotain poistuu joltakin paikalta tai kun jotain saadaan joltakulta. (Zaikov 2006: 17.)

Suomessa ja myös muissa pohjoisissa itämerensuomalaisissa kielissä *päin*-instruktiivi ilmaisee lähtökohtaa, päämäärää tai likimääräistä sijaintia sen täydennyksen sijan mukaan. Sanan vanha konkreettinen merkitys on 'pää edellä' (Ojutkangas 2001: 176), joten *päin* on kieliopillistunut ruumiinosannimestä eikä *pää*-sanan merkityksestä 'alku, loppu'. Ruumiinosannimien instruktiiveissa on yleensä kyseessä niin sanottu suhteen instruktiivi (Penttilä [1957] 2002: 444), joka ilmaisee sanan tarkoitteen olevan jotakin kohti, kuten *päin minuun* 'pää minua kohti'. Tästä tilan ja asennon merkityksestä *päin* on levinnyt paikan ja suunnan ilmaisimeksi sellaistenkin sanojen yhteyteen, joiden tarkoitteilla ei ole päätä. (Leskinen 1990: 82–85, 175–179.) *Päin*-instruktiivin kieliopillistumiseen lienee vaikuttanut myös se, että *pää* merkitsee ruumiinosan lisäksi myös yleisemmin alkua ja loppua, joten merkitykset 'jostakin' ja 'johonkin' ovat olemassa jo substantiivin merkityksessä (Ojutkangas 2001: 176–177). (*Pää*-sanon kieliopillistumisesta ks. Suutari 2004 ja 2006.)

PÄIN — ADPOSITIO, ADVERBI JA ADPOSITIOMAINEN PARTIKKELI

Partikkeli *päin* esiintyy nykysuomessa merkityksessä 'kohti, vastaan' sekä pre- että postpositiona partitiivitäydennyksen kanssa, kuten *risteyksessä ajetaan jatkuvasti päin punaista ~ punaista päin*. Muussa käytössä *päin* on adposition tapainen siinä mielessä, että se edellyttää toisen lausekkeen läsnäoloa lauseessa. Se poikkeaa tyypillisestä adpositioista siinä, että tämä toinen lauseke on paikallissijainen eikä genetiivi- tai partitiivisijainen. Paikallissijaisen lausekkeen kanssa esiintyvä *päin* onkin lähinnä adpositiomainen partikkeli, ja se toimii paikanilmauksen modifioijana. Paikanilmauksen modifioijana toimiva *päin* poikkeaa adpositioista myös siten, että sen voi periaatteessa usein jättää lauseesta pois merkityksen juuri muuttumatta, kuten *vasemmalle päin ~ vasemmalle*. Toisaalta *päin* ei ole selkeästi adverbikaan, sillä se ei saa tällaisissa konteksteissa omaa määritettä. *Päin* voi kuitenkin muuttaa suunta- ja ollosijaisen lausekkeen sisältävän lauseen merkitystä. *Päin*-partikkelin sisältävän lausekkeen tarkoittama paikka tulkitaan suunnaksi tai summittaiseksi sijainniksi, ei paikaksi, johon tai josta tullaan tai jossa ollaan. (ISK: 697–698.) *Päin* siis ilmaisee liikkeen suuntaisuuden muttei luo tarkkaa viittausta lähde- tai kohdereferenttiin (Ojutkangas 2003: 179). Esimerkiksi *mereltä päin* merkitsee 'meren suunnasta', ei 'mereltä', jolloin sanaa ei voikaan jättää pois merkityksen muuttumatta. *Päin*-sanalla ei kuitenkaan ole rektiosijaista täydennystä, joten se ei ole adpositio vaan adpositiomainen partikkeli. (ISK: 697.)

▷

Päin voi esiintyä myös temporaalisissa ilmauksissa, kuten *jokin on edessä päin*. Tällaisissa yhteyksissä ei ole kyse samalla tavalla likimääräisestä tahosta kuin edellä esitetyissä suunnanilmauksissa. *Päin* voi merkitä myös 'jostakin näkökulmasta katsoen', kuten [*autojen*] *ulkonäössä on selvä ero, ainakin edestä päin*, ja esiintyä likimääräistimenä: *jossain ~ jostain ~ jonnekin päin maailmaa*. Likimääräistimen kanssa esiintyvä partitiivilauseke on lokatiivisen lausekkeen täydennyksenä. Lisäksi *päin* esiintyy yhdessä adverbien *sinne* kanssa summittaisuutta merkitsevissä ilmauksissa, kuten *jotain sinne päin*, sekä adverbikiteymissä *miten, toisin, omin päin*. Sen sijaan *päin*-sanana käyttö yksin adverbina on harvinaista. (ISK: 698.)

»PÄIN» AGRICOLAN TEOKSISSA

Agricolan teoksissa on 133 *päin*-partikkelia, ja niiden ortografia on yleensä *pein* (125). Muut kirjoitusasut ovat *päin* (7) ja *pen* (1). *Päin*-partikkeleita on eniten Weisuissa ja ennustuksissa, Rukouskirjassa ja Uudessa testamentissa. Taulukossa 1 esitetään *päin*-partikkelien määrät teoksittain.

Taulukko 1. Agricolan *päin*-partikkelit teoksittain.

Teokset	Määrä
Weistut ja ennustukset	37*
Rukouskirja	34
Uusi testamentti	21**
Psalttari	14
Profeetat	13
Messu	6
Käsikirja	6
Piina	2

* joista reunahuomautuksissa 2

** joista ykkösosan varsinaisessa tekstissä⁴ 15, ykkösosan muussa tekstissä 1 ja reunahuomautuksissa 1, kakkososan varsinaisessa tekstissä 2, muussa tekstissä 1 ja reunahuomautuksissa 1

Huomiota kiinnittää se, että Weisuissa ja ennustuksissa on eniten *päin*-partikkeleita, jopa enemmän kuin Rukouskirjassa ja Uudessa testamentissa, jotka ovat huomattavasti sitä laajempia teoksia.

Agricolan teosten *päin*-partikkeleista 17 esiintyy Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä. Näiden avulla saadaan selville, millaisiin esikuviiin Agricolan *päin* perustuu.

⁴ Uuden testamentin ykkösosa sisältää evankeliumit ja Apostolien teot, kakkososa Uuden testamentin kirjeet (jaon perustelusta Ikola 1966: 117–128). Varsinainen teksti sisältää Uuden testamentin tekstin, joka on käännetty nykyiseenkin Uuteen testamenttiin. Muulla tekstillä tarkoitetaan muuta kuin varsinaiseen tekstiin kuuluvaa Agricolan Uuden testamentin aineistoa: otsikoita, summaariota, esipuheita ja jälkipuheita. Lisäksi olen erottanut omaksi kategoriakseen reunahuomautukset, joita esiintyy Uuden testamentin lisäksi myös muissa Agricolan teoksissa.

Käsittelen seuraavassa vain ne tapaukset, joissa lähdeoteoksissa on jokin prepositiorakenne. Agricolan käyttämässä lähdeoteoksissa saattaa olla *päin*-rakennetta vastaamassa myös esimerkiksi jossain sijamuodossa oleva substantiivi.

Ruotsinkielisissä Uusissa testamentteissa *päin*-partikkelia vastaa yleensä *til(l)*-prepositio, joka esiintyy vastaavissa kohdissa NT:ssä 6 kertaa ja GVB:ssä 7 kertaa. Lisäksi *til(l)* esiintyy kummassakin käännöksessä seuraavissa kokonaisuuksissa: *vp til(l)* (2) ja *nedher til(l)* (1). Toinen prepositio, jonka Agricola on kääntänyt *päin*-sanalla, on *å(å)t*: *å(å)t* (1), *vpp å(å)t* (1) ja *nedher ååt* (NT:ssä 1). Kerran Agricolan *päin*-sanaa vastaa myös prepositio *på* (ks. esim. 31) ja *öfuer/offuer*. Muita vastaavissa kohdissa esiintyviä prepositioita ovat *för* ja *in j*. Lutherin saksannoksessa *päin*-sanaa vastaa yleensä *gen* (8) tai *gegen* (2). Myös *auf* (3), *zu(m)* (2) ja *nieder zu* (1) esiintyvät kohdissa, jotka Agricola on kääntänyt sanalla *päin*.

Latinankielisissä käännöksissä *versus* esiintyy vain kerran Erasmusella ja *contra* puolestaan Vulgatassa Agricolan *päin*-partikkelia vastaamassa. Näitä yleisempiä ovat *in* (V:ssä 8, ER:ssä 4) ja *ad* (V:ssä 4 ja ER:ssä 5). Erasmusen kreikankielisessä laitoksessa puolestaan vastineena on yleensä $\epsilon\upsilon\varsigma$ (13), muita ovat $\kappa\alpha\tau\alpha$ (2) ja $\pi\rho\sigma$ (1).

Jokaiselle Agricolan 17 *päin*-partikkelista löytyy preposition sisältävä malli ainakin yhdestä Agricolan käännöstyössä käyttämästä lähtötekstistä.

- (1) Ja hen kiensijn Waimon **pein** -- (A-II-186-[Lk-7:44])
 Och så wende han sigh **til(l)** qw/uinnona -- (NT ja GVB)
 Und er wandte sich **zu** dem Weibe -- (L)
 et conversus **ad** mulierem -- (V ja ER)
 Καὶ ἔπαφειῖς **πρὸς** τὴν γυναῖκα -- (KR)

AGRICOLAN TEOSTEN PÄIN-RAKENTEIDEN SYNTAKSI

Agricolan kielessä ei ole partitiivitäydennyksen saavia *päin*-adpositioita eikä *päin* esiinny kertaakaan adverbina. Useimmat Agricolan teosten *päin*-partikkelit ovat adpositiomaisia partikkeleja ja järjestyvät illatiivisijaisen nominin kanssa. *Päin* on postpositiomainen, sillä se on rakenteessa nominin jälkeen.

- (2) Ja menit ylitze meren, **Capernaumin pein**, ia io pimie oli tullut. (A-II-260-[Jh-6:17])

Agricola ei kirjoittanut lyhyitä äänneitä johdonmukaisesti yhdellä kirjainmerkillä ja pitkiä kahdella, vaan poikkeuksia on molempiin suuntiin. Hyvin usein ensi tavua kauempana olevat vokaalit on merkitty lyhyiksi, vaikka ne olisikin äännetty pitkinä. Olenkin tulkinnut myös sellaiset muodot, joissa vokaalin pituus mahdollistaisi sekä illatiivi- että genetiivitulkinna, illatiiveiksi, sillä se on odotuksenmukainen *päin*-sanalla kanssa esiintyvä sija. Näin on esimerkiksi esimerkissä 2, jossa *Capernaumin*-kirjoitusasu on tulkittu illatiiviksi *Capernaumiin*.

Rakenteellisesti kiinnostavia ovat esimerkkien 3–6 *päin*-partikkelit. Esimerkin 3 rakenteen voisi tulkita ilman lähtötekstejä elliptiseksi, mutta Lutherin saksannoksen ja ruotsinnosten perusteella *päin* liittyy vain *sydän*-substantiiviin ja muut luettelon substantiivit ovat paikallissijaisia suuntaisuuden ilmaisijoita, joita vastaavat saksannoksen *auf* ja ruotsinnosten (*vp*)*på* ja *til(l)* -prepositiorakenteet.

▷

- (3) Ja Ramattu hen catzo erinomaisesta **Sydhemen pein, ia iurehen, ia caikein Syndien alcuhun**, quin on Epevsko Sydhemen pohias. (A-II-401-[Rom-e])
Vnd sonderlich sihet die Schriff **ins hertz, vnd auff die wurtzel vnd heubt-
quelle aller sünde**, welche ist der Vnglaube im grunde des hertzen. (L)
Och seer scriffen sunderligha **til hiertat och vppå rotena och ursprungit
till al synd**, som är otroon j hiertans grund -- (NT)
Och seer Scriffen besynnerligha **til hiertat och på rotena och vrsprungit
til all synd**, som är otroon j hiertans grund. (GVB)

Esimerkissä 4 on rakenne *itään päin Jerusalemist eli Juudeast*, jossa *päin*-rakenne saa määritteen *Jerusalemist eli Juudeast*. Tällaisia *päin*-rakenteita, jotka saavat elatiivisijaisen määritteen, on Agricolan teoksissa kaksi. Lisäksi *päin*-rakenne saa kerran inessiivisijaisen määritteen: esimerkissä 5 *päin*-rakennetta määrittää substantiivi *saarissa*. Olosijaiselle *saarissa*-sanalle ei löydy mallia Lutherin saksannoksesta eikä myöskään Vulgatasta, joissa kummassakin on tulosijaiset rakenteet *in die Ferne zu den Inseln* ja *ad insulas longe*.

- (4) Nin ombi **Iten pein Jerusalemist eli Judeast** lehinen se CoolluMeri, cussa muinen Sodoma ia Gomorra seisonut olit. (A-III-455-[Jes-e:0])
- (5) -- Tubalin ia Jauan pein, ia **nihin caucaisin pein Saarissa**, ioissa ei tehenasti miten ole minusta cwltu. (A-III-529-[Jes-66:19])
-- gen Thubal und Javan und **in die Ferne zu den Inseln**, da man nichts von mir gehört hat -- (L)
-- in Italiam et Graeciam **ad insulas longe** ad eos qui non audierunt de me -- (V)

Esimerkissä 6 *päin*-rakenne täsmentää semanttisesti edeltävää paikanilmausta. Vas-
taavia rakenteita, joissa *päin*-rakenne ei kuulu samaan rakenteeseen kuin edeltävä pai-
kanilmaus vaan tarkentaa sitä, on Agricolalla viisi. Esimerkissä 6 on *istuttaa*-verbiin
liittyvä adverbiaalinen inessiivimuotoinen *Edemis* odotuksenmukaisen tulosijan *Edemiin*
sijaan. Yhtä lukuun ottamatta (ks. esim. 29) myös muissa tämänkaltaisissa rakenteissa,
joissa *päin*-rakenne täsmentää edeltävää paikanilmausta, on olosijainen paikanilmaus ja
tulosijainen *päin*-rakenne. Inessiiville *Edemis* ja *päin*-rakenteelle löytyy malli Lutherin
saksannoksesta *in Eden gegen Morgen*.

- (6) Ja HERRA Jumala istutti ydhen Yrtitarhan **Edemis, Iteen pein**, ia siihen hen
pani Inhimisen, ionga hen oli tehnyt. (A-III-134-[1Ms-2:8])
Und GOtt der HERR pflanzte einen Garten **in Eden gegen Morgen** und setzte
den Menschen drein, den er gemacht hatte. (L)
plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio in quo posuit
hominem quem formaverat (V)

Yleensä *päin*-partikkelin täydennys on nomini; vain kolme *päin*-partikkelia muodostaa
rakenteen paikallissijaisen suuntaa ilmaisevan adverbien kanssa. Adverbit ovat ero- ja tulo-
sijaisia (*ylhäältä päin* 2, esimerkki 7, *sinne päin* 1). Sen sijaan erosijaisen nominin kanssa
päin ei esiinny kertaakaan, vaan paikallissijainen nomini on aina illatiivimuotoinen.

- (7) Mutta neme caiki tekepi waijuoin se Pyhe hengi minulle tietteuexi, ylessytytte
minun sydhemen, ia yleswalghaijse, ette minulle sencaltajnen lahija **ylhelde
pen** alastulepi, ninquin Christus minulle lupasi, cosca hen sanoij. (A-I-852)

Lisäksi Agricolalla on 13 tai 15 genetiivin ja kaksi nominatiivin kanssa rakenteen muodostavaa *päin*-partikkelia. Illatiivilla on sekä Agricolan kielessä että nykysuomessa useita erilaisia päätevariantteja: lyhyeen vokaaliin päättyvissä vartaloissa päätteenä on vartalon loppuvokaalin pidentymä + *-n*, yksitavuisten vartaloiden ja kahteen vokaaliin päättyvän monikkovartalon jälkeen pääte on *-hVn* ja pitkään vokaaliin päättyvien, yksitavuista pitempien vartaloiden jälkeen *-seen*, monikossa *-siin* tai *-hVn*. Sen sijaan nykyisessä yleiskielessä tuntemattomia ovat sellaiset yksitavuisista vartaloista muodostetut illatiivit, joista on kadonnut *h* toisen tavun alusta, kuten *cunga* (nykykielessä *kuhunka*) ja *man* (*maahan*). (Rapola 1965: 195; Häkkinen 1994: 202–203.) Agricolan teosten *maan päin* ja *jonka päin* -rakenteiden täydennykset selittyvät siis joko genetiiveiksi tai illatiiveiksi.

- (8) Ne Neitzyet Jerusalemist Päitens alaslaskit **Maan pein**. (A-III-569-[Vlt-2:10])
- (9) Terueket caiki mös Somen Wäki, **ionga pein** HERRAN Armo näki. (A-III-714)

Sen sijaan seuraavissa esimerkeissä tuntuu olevan genetiivimuotoinen nomini illatiivimuotoisen sijaan, vaikka *päin* ainakin nykykielessä vaatisi illatiivin käyttöä. Tämä puoltaa sitä, että edeltävien esimerkkien *maan* ja *jonka* voidaan tulkita myös genetiiveiksi. Esimerkissä 10 on *-ten*-päätteinen genetiivi. Esimerkeissä 11 ja 12 on yksikkövartaloineen monikon genetiivi (*kaikkein*, *muureins*), joka tuntuu nykyään vieraalta, mutta on ollut vanhassa kirjakielessä huomattavasti yleisempi kuin nykykielessä. Genetiivejä ovat myös esimerkkien 13⁵ ja 14 *päin*-partikkelin täydennyksinä olevat *taivas*-sanan muodot *taivaan* ja *taivahan*. Ne saattaisivat selittyä illatiiveiksi vain siten, että ne olisi muodostettu analogisesti *maan*-tyyppisen illatiivin kanssa. Agricolan teoksissa on viisi kertaa rakenne *taivaaseen päin*, jossa *taivas* on selvästi illatiivimuotoinen. Esimerkeissä 15–17 heikkoasteisuus puoltaa sitä, että muodot tulkitaan genetiiveiksi. Omistusliitteellisissä genetiiveissä (esimerkit 15 ja 16) astevaihtelun alaisissa muodoissa heikkoasteisuus on melko yleistä vanhimmassa kirjakielessä (ks. esim. Häkkinen 1994: 194). *dh*:lla ja *d*:llä merkitään kyllä Agricolan ortografiassa myös *t*-äännettä, mutta koska sanan sisällä *dh* ja *d* ovat *t*:n merkinä nasaalin ja likvidan jäljessä (Lehikoinen ja Kiuru 1991: 80), vokaalien välissä *dh* ja *d* on katsottava spiranteiksi ja muodot tulkittava heikkoasteisiksi genetiiveiksi.

- (10) -- ylesnosta Silmens **Epeiumalten pein** -- (A-III-584-[Hes-18:12])
- (11) Taito, wijsaus, tieto ia Jerckie, quin **caikein pein** kulle kerckie. (A-III-718)
- (12) -- ia heiden pite riendemen **Mureins pein** -- (A-III-689-[Nah-2:5])
- (13) -- ette me wähinneki meiden silmein **Taijwan pein** ylenneijsim -- (A-I-491)
- (14) -- ylesnosta sydhemes, ketes, ja silmes **taijuahan pein** -- (A-I-817)
- (15) -- catzo minun **Radholisudhen pein** -- (A-III-223-[Ps-9:14])

⁵ Esimerkkien 13, 15 ja 17 *päin*-rakenne esiintyy Agricolan teoksissa kaksi kertaa.

- (16) Sinun **Oikiudhes pein** mine halaian – – (A-III-393-[Ps-119:16])
- (17) Sille eipe Jumala ole kiusaia **pahuden päin**, nin ei hen keten kiusa. (A-III-718)

Esimerkissä 18 *meren*-sanaa määrittää pronomini *sen*, joten myös edellinen on luonnollista tulkita genetiivimuotoiseksi. Toisaalta aivan mahdotonta ei ole sekään, että muoto voisi olla illatiivi, vaikka sen määrite onkin genetiivimuotoinen, kuten esimerkiksi 19. Näin, joskin päinvastaisesti, on myös esimerkiksi 20, jossa on illatiivimuotoinen määrite *niihin*, mutta pääsana on kuitenkin genetiivissä: *piskuisten*.

- (18) Silloin pite Jerusalemist eleuet * wedhet vloswotaman, Poli osa nijste **sen ite Meren pein** – – (A-III-753-[Sak-14:8])
- (19) Ja tadhon sen pohiaisest caucan teilde poisaia, ychten carckian ia häuitetyn Maan, nimittein, henen Casuons **sen Ite Merehen pein**, ia henen Loppuns sen ärimeisen Meren polen. (A-III-636-[Joel-2:20])
- (20) Nin mine tadon käteni kände **nihin** * **piskuisten pein**. (A-III-752-[Sak-13:7])

Lisäksi *päin* esiintyy nominatiivimuotoisen nominin kanssa kaksi kertaa. Kummassakin tapauksessa on kyse taivuttamatta jätetystä vieraasta erisnimestä (*Kir* ja *Sichem*):

- (21) Nin ette se Canssa Sirias pite **Kir pein**, poisvietemen, sanopi HERRA. (A-III-642-[Am-1:5])
- (22) Ja ne Papit ynne heiden Cumpaniens ouat ninquin Röuerit, iotca weijjuuet ia murhauat sille Tielle, ioca **Sichem pein** mäne – – (A-III-616-[Hos-6:9])

Ei ole aivan yksiselitteistä, ovatko tällaiset genetiivi- ja nominatiivimuotoisen täydennyksen sisältävät *päin*-rakenteet adpositioita vai adpositiomaisia partikkeleja. Genetiivin kanssa esiintyvät *päin*-rakenteet täyttävät adpositiolta vaadittavat kriteerit. Toisaalta ne voi kuitenkin laskea myös adpositiomaisiksi partikkeleiksi, sillä niiden käyttö paikanimmausten modifioijina on aivan samanlaista kuin paikallissijaisen lausekkeen sisältävien *päin*-rakenteiden. Vastaavasti myös genetiivirektoiset tapaukset, joissa *päin*-partikkelin käyttö selittyy vieraan kielen prepositiorakenteen mallin seuraamisella, ovat genetiivisijaa lukuun ottamatta samanlaisia kuin illatiivimuotoisen sanan kanssa esiintyvät adpositiomaiset *päin*-partikkelit.

Edellä käsiteltyjen rakenteiden lisäksi *päin* esiintyy Agricolan teoksissa kaksi kertaa rakenteessa *vastaan päin*, jossa adverbi on illatiivimuotoinen (ks. esim. 47), kaksi kertaa rakenteessa *parahin päin*, jossa myös täydennys on instruktiivisijainen, ja kerran rakenteissa *parahimman päin* ja *parahuten* 'parhaiten' *päin*. Suomen kielen perusnäkijassa ja Kielitoimiston sanakirjassa *parhain päin* -rakenne on sijoitettu asentoa ilmaisevien *päin*-sanojen ryhmään. Sen merkitys on 'niin hyvin kuin mahdollista'. (Mt:t s.v. *päin*.) *Parhain päin* ei kuitenkaan oikeastaan ole enää Agricolallakaan asennon ilmaus, vaan se on pikemminkin kiteytynyt fraasi, jota käytetään ilmaisemaan edellä mainittua merkitystä.

- (23) -- sinun pyhes Seuracunnasas, lisändyis **parahin päin** -- (A-III-006)
- (24) Anna minulle -- wisan ja puhelian kielen, iolla mine woijsin hyuet manata **parahiman pein** -- (A-I-646)
- (25) Auita sine HERRA Jesu Christe, ette se sinun Nimehes tapachtuis, ettes sen Inhimisen caiki wighat nuchteit, ricoxet, synnit ia waijuat, tadhoijsit **parahuten pein** kiete, hende henenadhistoxisans ia murheisans lodhutta, kiluoijtuxesa wahwista, eij tuscassa ylenandaman -- (A-I-707)

Taulukossa 2 esitetään vielä kootusti, mitkä sijat esiintyvät *päin*-rakenteiden täydennyksinä ja kuinka yleisiä ne ovat.

Taulukko 2. *Päin*-rakenteiden täydennysten sijat.

Nominin sija	Määrä
Illatiivi	109
Latiivi	1
Ablatiivi	2
Nominatiivi	2
Genetiivi	13
Genetiivi tai illatiivi	2
Muu	4

AGRICOLAN TEOSTEN PÄIN-PARTIKKELIEN SEMANTIikka

Agricolan teosten *päin*-partikkeleista suurin osa (88/133) ilmaisee suuntaa⁶. Suunnanilmaus on muutamassa tapauksessa kuvallinen, kuten esimerkissä 28.

- (26) Sijtte Pappi Keendeken **Canssan pein**, ia sanocan. (A-III-107)
- (27) Catzo, ne iotca **Pohian pein** vlosmeneuet, andauat minun Hengen leuäte sijnä Pohian Maasa. (A-III-736-[Sak-6:8])
- (28) Callista minun Sydhemen sinun **Todhistoxees pein**, Ja ei Ahneudhen poleen. (A-III-394-[Ps-119:36])

Näistä suuntaa ilmaisevista *päin*-rakenteista yksi (esimerkki 29) esiintyy verbin *lähesy* kanssa, joka vaatii ainakin nykykielessä partitiivisijaista nominiä. Sitä käännettäessä on noudatettu Erasmusken latinannoksen mallia, sillä Agricolalla on käännökssään vain yksi *päin*-partikkeli ja Erasmusken latinannoksessa on vastaavasti yksi *ad*-prepositio, kun taas Lutherilla, ruotsinnoksissa ja kreikankielisessä laitoksessa on kaksi prepositiorakennetta ja Vulgatassa ei yhtään. Sekä *Jerusalemiin* että *Betfagiin päin* liittyvät

⁶ *Katsoa*-verbiin liittyvät suuntaa ilmaisevat *päin*-partikkelit eivät sisälly lukuun 88. Käsitelen niitä erikseen jäljempänä.

lähestyä-verbiin, ja *Betfagiin päin* täsmentää semanttisesti edellistä. Tosin Vulgatassa *Jerusalem* ja *Betania* ovat rinnasteisia. Betfagia puolestaan ei mainita Vulgatassa. Agricola sen sijaan mainitsee vain Betfagin, muttei ollenkaan Betaniaa. Muissa käännöksissä mainitaan molemmat paikat.

- (29) SInä toisna Peiuene, coska he lehestuit Jerusalemin, **Bethphagin pein** -- (A-III-147-[Mk-11:1])
 Kun he lähestyivät Jerusalemia ja tulivat Betfageen ja Betaniaan -- (R)
 Och tå the komo in **moot** Jerusalem **til(l)** **Bethfage/Bethpage** och Betaniam/
 Bethanien -- (GVB ja NT)
 Und da sie nahe **zu** Jerusalem kamen, **gen Bethphage** und Bethanien -- (L)
 et cum adpropinquarent Hierosolymae et Bethaniae -- (V)
 Et quum appropinquant Hierosolymis **ad Bethphage** & Bethaniam -- (ER)
 Και οτε εγγιζουσιν εις Ιερουσαλημ εις **Βηθφαγη** και Βηθανιαν -- (KR)

Tällaiset suuntaa ilmaisevat *päin*-rakenteet, jotka muodostavat rakenteen paikallisuuden täydennyksen kanssa, ovat kieliopillistuneet sekundaareja adpositioita vastaavalle tasolle, sillä ne ilmaisevat konkreettisia suhteita.

Katsoa-verbin yhteydessä olevat *päin*-rakenteet ovat ongelmallisia, sillä niistä on usein vaikea tietää varmasti, halutaanko niillä ilmaista 'katsoa johonkin päin' vai onko kyse vieraiden kielten rektion seuraamisesta, jolloin ruotsin *titta på* -rakenteen prepositio *på* olisikin käännetty *päin* eikä *päälle*. Ensisijaisena voi kuitenkin pitää sitä, että *katsoa x:ään päin* ilmaisee suuntaa eikä kyse ole rektiosta. Gananderin sanakirjan mukaan *päin* merkitsee 'ät, versus, it[em] up och ned wänd' (mt. s.v. *päin*), vaikkakin *till* vastaa Uuden testamentin aineiston perusteella yleensä Agricolan *päin*-partikkelia ja *ät* ja myös latinan *versus* ovat harvemmin *päin*-partikkelin esikuvina. Sen sijaan Gananderin sanakirjassa annetaan *päälle*-sanan merkityksiksi 'på, uppå, öfwer, super, ad locum' (mt. s. v. *päälle*), jolloin *titta på* -rakenteen odotuksenmukaisempi käännös olisi *katsoa päälle*.

Esimerkissä 30 näyttää olevan kyse suunnan ilmauksesta *katsoa taivaaseen päin*, sillä Agricolan käyttämien lähdetekstien prepositiorakenteet ilmaisevat suuntaa. Sen sijaan esimerkin 31 rakenne on hankalampi tulkita. Nykyisen raamatunkäännöksen merkitys 'katsoa opetuslapsiin päin' tuntuisi vähintään yhtä hyvältä kuin 'katsoa opetuslapsia', mutta lähtöteksteistä ruotsinkieliset *se på* -rakenteet puoltaisivat tulkintaa, että kyseessä olisi *se*-verbin rektion mallin seuraaminen. Sitä, että joissain *katsoa*-verbin kanssa esiintyvissä *päin*-rakenteissa voisi olla kyse Agricolan lähdeostosten kielten rektion seuraamisesta, tukee myös se, että samaan *katsoa*-verbiin liittyy kolme kertaa sekä *päälle* että *päin* -rakenne. Esimerkkien 32 ja 33 *katsoa*-verbeihin liittyy näiden lisäksi vielä adverbiaaleina *kuolemaan* ja *puoleen*-adpositiorakenne. *Puoleen*-adpositiorakenne on rinnasteinen *päin*-rakenteen kanssa esimerkin 33 lisäksi kolme kertaa, kuten esimerkissä 19.

- (30) Ja quin hen otti ne wisi leipe ia caxi cala, Yles **catzoi Taiuasen pein**, kijtti Jumala murssi ne leiuet -- (A-II-127-[Mk-6:41])
 Sitten hän otti ne viisi leipää ja kaksi kalaa, **katsoi** ylös **taivaaseen** ja lausui kiitoksen. (R)
 -- och uplyffte sin öghon **till himmelen** -- (NT)
 -- och vplyffte sijn öghon **til himmelen** -- (GVB)
 -- und **sah auf gen Himmel** -- (L)

-- **intuens in caelum** -- (V)
 -- sublatis **in coelum** oculis -- (ER)
 -- **ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν** -- (KR)

- (31) Mutta hen känsijn, ia **catzoi Opetuslapsijns pein** nuchteli Petarita sanoden. (A-II-133-[Mk-8:33])
 Mutta hän kääntyi, **katsoi opetuslapsiin** ja sanoi ankarasti Pietarille -- (R)
 -- och **såågh på sina läryungar** -- (NT)
 -- och **sågh på sina Läriungar** -- (GVB)
 -- und **sah seine Jünger an** -- (L)
 -- et videns discipulos suos -- (V)
 -- intuitus discipulos suos -- (ER)
 -- καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ -- (KR)
- (32) Ele henen swrihin **syndihins pein catzo**, wan sinun swren **Laupiudhes päle**, ia sihen couan ia catkaran **cooleman**, ionga sinun Poicas henen tectens kersinyt ombi. (A-III-055)
- (33) **Catzo** armolisesta meiden Armolisen HERRAN **Kuningahan pälle**. N. ia **Rikinradhin poolen**, ia mös caikehin **mwijhin pein**, iotca hallitzeman ia regeraman pite Makunnat, waldakunnan, Caupungit, ia Kylet. (A-I-692)

Katsoa-verbin kanssa esiintyviä *päin*-rakenteita on yhteensä 25. Vastaavasti Agricolan teoksissa on kerran *päin*-partikkeli *nähdä*-verbiin liittyvänä adverbiaalina (esimerkki 34). Tässäkin saattaa olla kyse yhtä hyvin suunnanilmauksesta kuin vieraan kielen rektion seuraamisesta. Toisaalta myös runomitta on saattanut vaikuttaa siihen, että mukana on *päin*-rakenne. Runomitan vaikutuksesta lienee kysymys myös esimerkin 35 *päin*-rakenteessa. Huomiota näissä esimerkeissä kiinnittää myös se, että kummassakin on genetiivinnäköinen täydennys. *jonka* tosin voi selittyä genetiivin lisäksi illatiiviksi, kuten esimerkin 9 yhteydessä on esitetty.

- (34) Terueket caiki mös Somen Wäki, **ionga pein HERRAN Armo näki**. (A-III-714)
- (35) Taito, wijsaus, tieto ia Jerckie, quin **caikein pein** kylle kerckie. (A-III-718)

Vieraan kielen mallin seuraamisesta on kyse esimerkeissä 36–44. Esimerkeistä 36 on Uudesta testamentista, joten siitä voidaan nähdä, millaisista teksteistä se on käännetty. Malliksi *päin*-rakenteelle löytyy ruotsinnosten *frestare til(l) o(o)ndt*.

- (36) Sille eipe Jumala ole **kiusaia pahuden päin**, nin ei hen keten kiusa. (A-II-659-[Jak-1:13])
 Jumala ei ole pahan kiusattavissa, eikä hän itse kiusaa ketään. (R)
 Sillä ei Jumala ole kiusaja pahuteen -- (B)
 (Ty) Gudh är ingen **frestare til(l) o(o)ndt** -- (NT ja GVB)
 denn GOtt ist nicht **ein Versucher zum Bösen** -- (L)
 Deus enim intemptator malorum est -- (V)
 nam Deus ut malis tentari non potest -- (ER)
 ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειράδος ἐστὶ [!] κακῶν -- (KR)

Esimerkissä 37 *päin* noudattanee Lutherin saksannoksen mallia *Lust stehet zu*. Myös esimerkeissä 38–40 voisi olla taustalla saksan *Lust zu etwas*.

▷

- (37) Sille me wartioitzemma sinua HERRA sinun Oijkeudhes tiesse, Sydhemen **halu** seiso sinun **Nimehes ia Sanohis pein**. (A-I-240-[Jes-26:8])
 HERRA sinua me odhotamme sinun Oikiudhes tiell, sydhemen **Halu** seiso sinun **Nimehes ia Sanaas pein**. (A-III-474-[Jes-26:8])
 Denn wir warten auf dich, HErr, im Wege deines Rechten; des Herzens **Lust** stehet **zu** deinem **Namen und** deinem **Gedächtnis**. (L)
 et in semita iudiciorum tuorum Domine sustinuimus te nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animae (V)
- (38) Sinun **Oikiudhes pein** mine **halaian** – – (A-III-393-[Ps-119:16])
- (39) Sielde se tule, ette minulle ombi **halu hywehen pein**, mutta em mine taidha site teute – – (A-I-532)
- (40) Me mös tunnustam meidhem wicapääxi, moninaijsis ia tuijmimisa **himoijsa pahudhen pein**, Epelukusisa heijyse aijatoxisa, ia heiden szosisans, ynne caikesa catkerudhesa nijte wastoin, iotca hyuet, ia sinulle otoliset ouat. (A-I-750)

Seuraavien esimerkkien *päin*-rakenteet eivät ole idiomaattisia suomen kielessä, ja niissä onkin saatettu seurata ruotsin kielen mallia, sillä ainakin nykyruotsin *till*-prepositio liittyy antamisen ja lähettämisen vastaanottajaan. Esimerkissä 41 esiintyy *jakaa*-verbi, joka merkitsee 'antaa, suoda, lahjoittaa jotakin (jollekin)' (VKS s. v. *jakaa*). Gummeruksen lähteiden mukaan esimerkin 42 teksti on käännetty latinankielisestä tekstistä, mutta siitä ei löydy *kansaa päin* -rakennetta vastaavaa esikuvaa.

- (41) Se lihalinen ombi turmelematoin, se rumelinen ombi hengellinen, se coleua ombi colematoin, ioca ei suinga turmelusta nähnyt, eike Sielu heluettin ienyt, eipe hen **iacanut** iesenitens **syndijn päin**, eike mielte'se sastutanut mwtoxen cautta – – (A-III-079)
- (42) O HERRA Jumala, ioca edh coolemata, mutta synnisen parannosta pydhet, **palauta** itzes armolisesta sinun **canssas pein**, ette cosca hen on sinulle neure, nijn poiskienne heneste sinun wihasudhes rangastoxet, Sinun racas et. (A-I-458)
 Deus qui non mortem sed penitenciam desideras peccatorum populum tuum quesumus ad te conuerte propicius vt dum tibi deuotus existit iracundie tue ab eo flagella amoueas. (Gummerus 1955: 237)

Myöskään esimerkkien 43 ja 44 *päin*-rakenteet eivät ole idiomaattisia suomen kielessä. Gummeruksen lähteiden mukaan esimerkki 43 olisi käännetty saksankielisestä alkutekstistä, jossa on *zuneygung* 'kiintymys, mieltymys' ja *zu*-prepositio Agricolan *valmis johonkin päin* -rakenteen asemesta. Agricola on siis saattanut kääntää kohdan hieman vapaammin. Toisaalta ainakin nykyruotsin *till*-prepositiota käytetään usein abstrakteissa ilmauksissa merkityksessä 'johonkin', kuten *flottan är klar till aktion* ('laivasto on valmiina toimimaan') (Suomi–ruotsi suursanakirja), ja Agricola kääntää monessa kohtaa ruotsin *till*-preposition *päin*-partikkelilla.

- (43) – – olen **walmis** caikehen **pahuteen ja wäryten pein** – – (A-I-772)
 – – **zuneygung zu** bossheit vnd zu allem argen – – (Gummerus 1955: 551)

Esimerkin 44 *päin*-rakennetta vastaa ruotsinnoksessa *aff*-prepositio. Lutherin saksannoksessa ei puolestaan ole mitään prepositiota, eikä Vulgatasta löydy kyseistä raama-

tunkohtaa. Agricolan käyttämistä teksteistä löytyy siis kyllä ruotsinnoksesta prepositio, muttei sellaista, jonka Agricola olisi tavallisesti kääntänyt *päin*-rakenteella. Myöskään *nopea*-adjektiivia vastaavaa sanaa ei löydy kummastakaan käännöksestä. Agricola on kääntänyt saksan *Gedultig* ja ruotsin *toligh* 'kärsivällinen' rakenteella *hidas vihastumaan*, ja sen pariksi on tullut adjektiivi *nopea*, johon liittyykin adverbiaalina *päin*-rakenne eikä illatiivi, kuten *hidas*-adjektiivin.

- (44) Mutta sine HERRA Jumala olet Armolinen ia laupias hidhas vihastuman, mutta **nopia swrehen Hywuyteen ia wakuuteen pein.** (A-I-294-[Ps-86:15])
 Mutta sinä, Herra, olet laupias ja armahtavainen Jumala, pitkämielinen, suuri arnessa ja totuudessa. (R)
 Dv aber Herr Gott bist barmherzig vnd gnedig, Gedultig, vnd grosser güte vnd trewe. (L)
 Men tu HERre Gudh äst barmhertigh, och nådheligh, toligh och **aff** stora mildheet och troheet. (GVB)

Agricolan vieraiden kielten mallia noudattavat *päin*-partikkelit ilmaisevat kieliopillisia suhteita ja ovatkin siten kieliopillisempia kuin nykyäänkin käytössä olevat suuntaa ilmaisevat *päin*-partikkelit. Siinä missä suuntaa ilmaisevat *päin*-partikkelit ovat kieliopillistumisasteeltaan samalla tasolla kuin sekundaarit adpositiot, voisi vieraiden kielten rektiota noudattavia *päin*-partikkeleja pitää primaarien adpositioiden tasolle kieliopillistuneina.

Agricolan teoksissa esiintyy myös kaksi *päin*-rakennetta *hamaan*-adverbin 'jostakin lähtien, alkaen; johonkin asti; (jo) jonakin hetkenä, muinoin' (VKS s.v. *hama*-) yhteydessä. Näiden nykylukijasta erikoisilta tuntuvien *päin*-rakenteiden merkitys on '(johonkin) asti'. Malli rakenteille löytyy ainakin Lutherin *gen*-rakenteista. Ojutkankaan (2001: 177) mukaan myös ainakin joissakin suomen murteissa on suuntaa ilmaisevaa *käsin*-adverbia käytetty terminatiivisesti merkityksessä 'jostakin asti': *Kyllä kait se 'oli jo »Laurilasta käsinki 'kiskotettu se / se »rauta'tie* (Kemin mlk LA 5421/389, Ojutkangas 2001: 178).

- (45) Ja ne poisaietut teste Israelin Lastein Sotawäest, iotca ninen Cananeerin seas, **haman Zarphatin pein** ouat -- (A-III-664-[Ob-1:20])
 Israelista pakkosiirtolaisuuteen viedyt ottavat haltuunsa kanaanilaisten maat **Sarpatiin asti** -- (R)
 Und die Vertriebenen dieses Heers der Kinder Israel, so unter den Kanaanitern **bis gen Zarpath** sind -- (L)
 et transmigratio exercitus huius filiorum Israhel omnia Chananeorum **usque ad Saraphtham** -- (V)
- (46) Mutta Jona ylesnoui pakeneman HERRAN casuon edest, ia tachtoi Meren päle, ia alastuli **haman Japhon pein.** (A-III-666-[Jon-1:3])
 Mutta Joonä nousi paetaksensa Tarsiiseen Herran kasvojen edestä ja meni alas **Jaafoon** -- (R)
 Aber Jona machte sich auf und floh vor dem HERRn; und wollte aufs Meer und kam hinab **gen Japho.** (L)
 et surrexit Iona ut fugeret in Tharsis a facie Domini et descendit Ioppen et invenit navem euntem in Tharsis (V)

Adverbin kanssa rakenteen muodostavat Agricolan teosten *päin*-partikkelit ilmaisevat kolmessa tapauksessa suuntaa: *ylhäältä päin* ja *sinne päin* (ks. esim. 7). Lisäksi *päin* muodostaa rakenteen kaksi kertaa *vastaan*-adverbin kanssa. *Vastaan päin*-rakenteen merkitys on 'päinvastoin'. Yleensä *vastaan*- tai *vastoinpäin* on Agricolan teoksissa yhdyssanana.

▷

Ainakin *vastoinpäin*-sanan mallina näyttää olevan ruotsin *twert emot*, saksan *wiederum*, latinan *contra* ja kreikan τὸναντιόν (L; NT; GVB; V; ER; KR: Gl-2:7). Jussilan (1998) mukaan *päinvastoin* esiintyy jo Agricolan teoksissa (s.v. *päinvastoin*), mutta niissä yhdysosan osat ovat aina päinvastaisessa järjestyksessä kuin nykysuomessa vieraiden kielten mallin mukaisesti.

- (47) Nijn ouat mös caiki meiden lusti, himot, ilot, ia herckut asetetut pimeyden ia coleman töijhin. Mutta **wastahan pein**, caiki murhe ia suru walkeudhes ja elemes on pandu, ette caiki meiden miennoudhe seijsopi walehisa, Jumalisen totudhen, quin Herrra [!] sine itze olet, ylencatzomises. (A-I-749)

Agricolan teoksissa esiintyvä *päin* muodostaa rakenteen erilaisten nominien ja myös — vaikkakin harvoin — suuntaa ilmaisevien adverbien *ylhäältä* (2) ja *sinne* (1) ja adverbien *vastaan* (2) kanssa. Abstraktin nominin, kuten *pahuus* ja *rukous*, kanssa *päin* esiintyy 29 kertaa. Toiseksi yleisin kategoria on ilmansuuntaa tarkoittavat nominit, joita on 26. Näiden lisäksi yleisiä ovat myös konkreettiset nominit, kuten *taivas* ja *temppele*, joiden kanssa *päin* esiintyy 23 kertaa. Paikannimen kanssa *päin* esiintyy 21 kertaa ja henkilöä tarkoittavan nominin kanssa 19 kertaa. Sen sijaan Jumalaa merkitsevä nomini esiintyy vain kolme kertaa ja *epäjumala* kerran. Kerran täydennyksenä on myös substantivoitunut *piskuinen*, joka viittaa lampaisiin, ja kerran kahteen eri kategoriaan kuuluvat nominit muodostavat rakenteen *päin*-partikkelin kanssa. Lisäksi *paras*-sana tai jokin siitä johdettu muoto esiintyy neljä kertaa (ks. esim. 23–25). Alla olevassa taulukossa esitetään yleisimmät *päin*-partikkelin täydennyksinä esiintyvät sanat.

Taulukko 3. Yleisimmät *päin*-partikkelin täydennykset.

Täydennys	Määrä
<i>taivas</i>	8
<i>itä</i>	7
<i>minä</i>	7
<i>etelä</i>	4
<i>pohja</i> 'pohjoinen'	4
<i>Jerusalem</i>	4
<i>kansa</i>	4

Päin-rakenteen tulkinta riippuu lausekkeen nominin sijasta ja lauseen verbin laadusta. Jos nomini on olosijassa, lauseke merkitsee sijaintia epämääräisellä taholla. Liikeverbiin liittyessään *päin*-rakenteet merkitsevät liikkeen suuntaa ja statiiviseen verbiin liittyessään orientaatiota. (Haukioja 1992: 47.) Agricolan *päin*-rakenteiden nominit ovat kaikki ero- tai tulosijaisia, jolloin ne merkitsevät liikeverbiin liittyessään liikkeen suuntaa ja statiiviseen verbiin liittyessään orientaatiota samaan tapaan kuin nykysuomessakin. Agricolan teosten *päin* esiintyy usein liikettä ilmaisevien verbien, kuten *mennä* ja *kääntyä*, kanssa. Liikeverbien kanssa esiintyviä *päin*-partikkeleja on yhteensä 57. Melko usein verbit ilmaisevat myös psykologista, mentaalista tilaa tai prosessia (28 kertaa), kuten *ajatella* ja *katsoa*, joka on yleisin *päin*-partikkelin kanssa esiintyvä verbi. Yleisimmät *päin*-rakenteiden kanssa

esiintyvät verbit näkyvät taulukossa 4. Liikeverbien ja psykologista tilaa tai prosessia ilmaisevien verbien lisäksi *päin*-rakenteet liittyvät melko usein verbeihin, jotka ilmaisevat tilaa (15) ja tekoa (14), kuten *olla* ja *seisoa* ja *lähettää* ja *lukea*. Harvinaisia sen sijaan ovat tapahtumaa ilmaiseva verbi *lisääntyä* (2) ja puheaktia ilmaiseva verbi *manata*. Lisäksi yhdessä tapauksessa *päin* liittyy rinnasteisiin verbeihin, joista toinen ilmaisee liikettä ja toinen puheaktia. Kolmesta esiintymisyhteydestä puuttuu verbi kokonaan.

Taulukko 4. Yleisimmät *päin*-rakenteiden kanssa esiintyvät verbit.

Verbi	Määrä
<i>katsoa</i>	25
<i>kääntää</i>	12
<i>mennä</i>	10
<i>ylösnostaa</i>	9
<i>olla</i>	7
<i>kääntyä</i>	3
<i>lähettää</i>	3
<i>maata</i>	3

Päin-rakenne on substantiivin määräite 9 kertaa (joista yksi on elliptinen), kuten *Tesse Lucas rupe kirjoitaman Christusen Waelusta Jerusalemin pein* (A-II-195-reun1) ja *Ja ne poisaietut Jerusalemin Caupungist, iotca Sepharadis ouat, pite ne Caupungit Etelen pein omistaman* (A-III-664-[Ob-1:20]). Jälkimmäisestä esimerkistä näkyy, että *päin*-rakenne määrittää myös perussanoja, ei vain deverbaalisia johdoksia, joihin *päin*-rakenne liittyy luontevasti sen vuoksi, että johdosten määritteet voivat semanttisesti ja syntaktisesti vastata sen verbin edellyttämiä määritteitä, josta ne on johdettu. Lisäksi *päin*-rakenne on kaksi kertaa adjektiivin adverbiaali (ks. esim. 43–44) ja kerran lauseen lisäyksenä (ks. esim. 47).

AGRICOLASTA NYKYSUOMEEN

Nykysuomen sanakirjan, Suomen kielen perussanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan (s. v. *päin*) mukaan *päin* merkitsee 'kohden, vasten, kohti', ja toisaalta sillä ilmaistaan likimääräistä suuntaa tai sijaintia: 'jossakin suunnassa, jostakin suunnasta, johonkin suuntaan'. Agricolan teoksissa *päin* esiintyy yleensä nimenomaan suuntaa ilmaisevassa. Lisäksi *päin*-partikkelilla ilmaistaan sanakirjojen mukaan varsinaista asentoa. Uudemmissa sanakirjoissa *parhain päin* -rakenne on sijoitettu asentoa ilmaisevien *päin*-sanojen ryhmään. Nykysuomen sanakirjan mukaan *päin* esiintyy substantiivisesti *parhain päin* -rakenteessa ja adjektiiviattribuutti *parhain* määrittää *päin*-sanaa. Agricolan teoksissa *parhain päin* tai sitä vastaava rakenne on ainoa sanakirjojen luokittelun mukaan asentoa ilmaiseva *päin*-rakenne, mutta sekään ei ole enää varsinaisessa perusmerkityksessään ilmaisevassa asentoa, vaan pikemminkin kiteytyneenä fraasina.

Lisäksi *päin* ilmaisee Perussanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan mukaan kehityksen ja muutoksen suuntaa, kuten *Sairas on toipumaan päin* (s. v. *päin*). Tällaisissa merkityk-

▷

sissä *päin* ei esiinny Agricolan teoksissa. Kehityksen ja muutoksen suuntaa ei mainita myöskään Nykysuomen sanakirjassa, joten tämän aineiston perusteella *päin*-partikkelin voi nähdä kieliopillistuneen konkreettisista suunnanilmauksista abstraktimpaa kehityksen ja muutoksen suuntaa ilmaisemaan suhteellisen hiljattain.

Nykysuomen sanakirja mainitsee myös marginaalisempia *päin*-partikkelin merkityksiä. *Päin*-partikkeliä voidaan käyttää merkityksessä 'tasoissa, kuitit, sujut', kuten *Nyt olemme päin* [kaupasta tms.]. Nykyisin tällainen *päin*-sanon käyttö tuntuu vieraalta. Nykysuomen sanakirjan mukaan *päin*-sanon merkitys voi olla myös 'päinsä', mutta sanakirjassa todetaan, että tässä merkityksessä *päin* on harvinainen. Kolmanneksi *päin*-sanana voi käyttää substantiivisesti adjektiiviattribuutin määrittämänä, jolloin sen merkitys on usein sama kuin *puolin*-sanon, kuten *molemmiin päin*. Lisäksi postpositio *päin* voi merkitä 'päiten' muodostaessaan rakenteen genetiivimuotoisen nominin kanssa, kuten *pilan päin*. (NS s. v. *päin*.) *Päin* ei esiinny tällaisissa merkityksissä Agricolan teoksissa.

Muutoksia Agricolasta nykykieleen voi tarkastella myös vertaamalla Agricolan Uuden testamentin *päin*-rakenteita uusimman, vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *päin*-rakenteisiin. Agricolan Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä on 17 *päin*-partikkeliä. Näistä nykyiseen Uuteen testamenttiin on säilynyt vain kolme (esimerkki 48). *Kohti*-adpositiolla on korvattu Agricolan *päin*-partikkeleista peräti viisi (esimerkki 49). *Kohti*-adpositio ei esiinnykään vielä Agricolan teoksissa, vaan se on ensimmäistä kertaa kirjakielessä vasta Gananderilla (1786) (Jussila 1998). Tämä on odotuksenmukaista, kun tarkastellaan *kohti*-sanon levikkiä. *Kohti*-sanana esiintyy Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa, Keski-Pohjanmaalla, Kainuussa ja myös Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa, pohjoisessa Keski-Suomessa, Peräpohjolassa ja Länsipohjassa. Sen sijaan samaa merkitsevää *kohden*-adpositiota käytetään erityisesti Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Etelä-Pohjanmaalla, Hämeessä, Kymenlaaksossa ja eteläisessä Keski-Suomessa. (SMS s. v. *kohti*, *kohden*.) *Kohden*-adpositio esiintyykin jo Agricolan teoksissa, joissa sitä on käytetty kolme kertaa. Uuden testamentin nykykäännöksessä on usein myös pelkkä illatiivisijainen nomini vastaamassa Agricolan *päin*-partikkeliä. Illatiivisijaisella nominilla on käännetty kuusi Agricolan *päin*-rakennetta (esimerkki 50) ja allatiivisijaisella yksi. Kaksi kertaa rakenne on muuttunut enemmänkin, mutta toisessa näistä illatiivilla on kuitenkin keskeinen asema lausekkeessa (esimerkki 51).

- (48) Ja hen kiensijn **Waimon pein** ia sanoi Simonal – – (A-II-186-[Lk-7:44])
Hän kääntyi **naiseen päin** ja puhui Simonille – – (R)
- (49) Ja matkusti **Jerusalem pein**. (A-II-209-[Lk-13:22])
Jeesus vaelsi **kohti Jerusalemia**. (R)
- (50) Nin he peliestyit, ia heiden Casuons **mahan pein** löit. (A-II-239-[Lk-24:5])
Naiset pelästyivät ja painoivat katseensa **maahan**. (R)
- (51) Ja quin hen nämet puhunut oli, meni hen cohdastans ia yleswaelsi **Jerusalem pein**. (A-II-225-[Lk-19:28])
Tämän sanottuaan Jeesus lähti toisten edellä nousemaan **Jerusalemiin vievää tietä**. (R)

Nykyisessä Uudessa testamentissa on viisi sellaista *päin*-partikkeliä, joita ei löydy Agricolan teoksista. Näistä kolme ilmaisee suuntaa (*heihin*, *uhriarkkuun* ja *portille päin*).

Lisäksi nykyisestä Uudesta testamentista löytyy yksi *päin*-prepositio — *päin särkkää* — ja adverbikiteymä *omin päin*.

Agricolan Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä on siis 17 *päin*-partikkelia ja vuoden 1992 käännöksessä kahdeksan. Kummassakaan *päin*-rakenne ei ole kovin yleinen, mutta määrässä näkyy selvä väheneminen. Toinen Agricolasta nykyiseen Uuteen testamenttiin tapahtunut muutos on se, että Agricolalla ei ole yhtään partitiivin kanssa järjestyvää *päin*-adpositiota, mutta nykyisessä käännöksessä näitä on yksi.

LOPUKSI

Mikael Agricolan teoksissa on 133 *päin*-partikkelia. *Päin*-partikkeleita esiintyy kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi Abckiriassa. Huomiota kiinnittää se, että *päin* on hyvin yleinen Weisuissa ja ennustuksissa, jossa sitä esiintyy enemmän kuin laajoissa Uudessa testamentissa ja Rukouskirjassa.

Partitiivitäydennyksen saavia adpositioita tai adverbeja ei Agricolan *päin*-partikkelien joukossa ole ainuttakaan. Toisaalta *päin*-adpositioita on nykykäännöksessäkin vain yksi ja adverbit puuttuvat siitäkkin kokonaan. Useimmat Agricolan teosten *päin*-partikkeleista esiintyvät illatiivisijaisen nominin kanssa. Muutaman kerran *päin* muodostaa rakenteen myös erosijaisen adverbien kanssa. Kieliopeissa on kautta aikojen pidetty tällaisia paikallissijaisenkin lausekkeen kanssa esiintyviä *päin*-sanoja adpositioina. Jo ensimmäisessä suomen kieliopissa, Eskil Petrauksen *Linguae Finnicæ brevis* institutiosta (1649) mainitaan *päin* (mts. 45), ja Reinhold von Beckerin kielioppi (1824) on ensimmäinen, jossa todetaan, että *päin* esiintyy dativus interiorin eli illatiivimuotoisen nominin kanssa (mts. 167). Se, että *päin*-adpositio voi esiintyä illatiivimuotoisen nominin kanssa, on yleinen näkemys suomen vanhoissa kieliopeissa, harvoin puolestaan mainitaan partitiivin kanssa esiintyvä *päin*-adpositio (Merimaa 2002: 64). Näkemys, että paikallissijaisen nominin kanssa rakenteen muodostava *päin* on adpositio, esiintyy myös uudemmissa, Setälän kielioppiperinteestä poikkeavissa kieliopeissa (ks. esim. Penttilä [1957] 2002: 414). Iso suomen kielioppi pitää kuitenkin paikallissijaisten täydennysten kanssa esiintyviä *päin*-partikkeleita adpositiomaaisina partikkeleina, koska ne poikkeavat tyypillisestä adpositiosta sekä rektion puolesta että siten, että täydennys on usein mahdollista jättää rakenteesta pois merkityksen juurikaan muuttumatta (mts. 697).

Päin esiintyy Agricolan teoksissa paikallissijaisten täydennysten lisäksi sekä genetiivimuotoisten että nominatiivimuotoisten täydennysten kanssa. Siinä missä tulo- ja erosijaisen sanan kanssa rakenteen muodostavat *päin*-partikkelit voi luokitella adpositiomaaisiksi partikkeleiksi, on genetiivimuotoisen lausekkeen kanssa esiintyvän *päin*-partikkelin luokittelu hankalampaa. Genetiivisijaisen täydennyksen kanssa esiintyvää *päin*-partikkelia käytetään aivan vastaavasti kuin paikallissijaisen sanan kanssa käytettävää adpositiomaista *päin*-partikkelia, mutta muodollisesti se täyttää adposition kriteerit ja voisi täten olla luokiteltavissa myös adpositioksi.

Genetiivimuotoisen täydennyksen taustalla saattaa olla se, että Agricola on kääntänyt *päin*-rakenteet lähdetekstien prepositiorakenteista. Agricolan adpositiorakenteiden täydennys on lähes poikkeuksetta genetiivi- tai partitiivisijainen. *Päin*-rakenteita käännettäessä on siis voitu käyttää tyypillisen adpositiorakenteen mallia. Esimerkiksi samasta

▷

pää-substantiivista kieliopillistuneet adpositiot *päällä*, *päältä* ja *päälle* muodostavat adpositiorakenteen genetiivisijaisen nominin kanssa. Toisaalta on muistettava, ettei suomen kirjakielen kielioppi ollut vielä Agricolan aikaan vakiintunut eikä siis ollut myöskään normitettua kuvaa siitä, mikä on oikein tai väärin. Kieli vaihteli paikkakunnittain ja eri puhujaryhmittäin, ja suomea puhuivat myös monet sellaiset ihmiset, joiden äidinkieli ei ollut suomi. Kaikki Agricolan tekstien ilmaukset eivät myöskään kerro Agricolan omasta kielitajusta, sillä Agricolan tekstejä edeltänyt kirjoitetun kirkkosuomen traditio on vaikuttanut kieleen. (Häkkinen 2007: 92.) Lisäksi on muistettava, ettei Agricola ollut teostensa ainoa kirjoittaja, joskaan Simo Heininen (2007: 334–335) ei pidä muiden kirjoittajien osuutta suurena.

Agricolan *päin*-rakenteet ovat yleensä verbiä määrittäviä adverbiaaleja, mutta joukossa on myös muutama substantiivin määrite, adjektiivin adverbiaali ja yksi lauseeseen liittyvä lisäys. Tyypillisesti nämä *päin*-rakenteet liittyvät liikeverbeihin, mutta niitä käytetään myös muunlaisten verbien yhteydessä. Myös *päin*-rakenteiden täydennys voi olla merkitykseltään monenlainen. Se voi ilmaista niin ilmansuuntaa ja paikannimeä kuin abstraktiakin asiaa.

Suurimmalla osalla Agricolan *päin*-partikkeleista ilmaistaan suuntaa, mutta muutamia partikkeleista selittyvät Agricolan kääntäessään käyttämien vieraiden kielten mallin seuraamisella, jolloin *päin*-rakenteella ilmaistaan esimerkiksi ruotsin *till*-prepositiota vastaavasti jonkin antamista (jollekulle). Lisäksi *päin*-partikkeliä käytetään kaksi kertaa *hamaan*-adverbin yhteydessä merkityksessä '(johonkin) asti' ja *vastaan päin* -rakenteessa merkityksessä 'päinvastoin'.

Kun vertaa Agricolan Uutta testamenttia ja Uuden testamentin uusinta käännöstä toisiinsa, huomaa, että *päin*-partikkelin käyttö on vähentynyt 17:stä 8:aan. Agricolan käyttämä *päin*-rakenne on usein korvattu joko *kohti*-prepositiorakenteella tai pelkällä paikallissijaisella substantiivilla. Uutena vuoden 1992 käännöksessä on *päin*-partikkelin käyttö prepositiona partitiivisijaisen täydennyksen kanssa, vaikkakin vain kerran.

Kun tarkastellaan *päin*-partikkelin kieliopillistumista Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen valossa, näyttää siltä, että *päin*-partikkeli on kieliopillisempi Agricolan teksteissä kuin nykyään: kummassakin se esiintyy pääasiassa suuntaa ilmaisemassa, mutta Agricolan teoksissa se muodostaa rakenteita myös genetiivisijaisen sanan kanssa ja esiintyy lähtökielten prepositiorakenteita vastaavissa kieliopillisissa merkityksissä. Siinä missä *päin* on nykyään sekundaaria adpositiota vastaavalla tasolla kieliopillistumisprosessissa, voidaan Agricolan *päin* nähdä kieliopillistumisasteeltaan primaareja adpositioita vastaavalla tasolla silloin, kun sitä on käytetty lähtökielten prepositiorakenteita vastaavissa merkityksissä. Yleiskielen kehitys ei kuitenkaan ole ottanut tätä kieliopillistumispolkua omakseen. Kieliopillistumisteoriassa on yleensä korostettu kieliopillistumiskehityksen yksisuuntaisuutta (Haspelmath 1999; Hopper ja Traugott 1993: 94–129; Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991), vaikka ajatus on saanut osakseen myös jonkin verran kritiikkiä. Kieliopillistumistutkimuksessa on vielä toistaiseksi kiinnitetty hyvin vähän huomiota sellaisiin seikkoihin kuin käännöslainavaikutuksiin ja eri rekisterien tai kielimuotojen keskinäisiin suhteisiin. (Ks. Campbell 2001; Laitinen 1993, 2004a, b; Päiviö 2007.)

Sanakirjat antavat vielä lisää valoa *päin*-partikkelin kieliopillistumiseen. Suomen kielen perussanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan mukaan *päin*-partikkelilla ilmaistaan

varsinaisten suunnanilmausten lisäksi kehityksen ja muutoksen suuntaa. Tätä käyttöä ei tapaa Agricolan teoksista. Vielä Nykysuomen sanakirjassa mainitaan vain konkreettiset suunnanilmaukset. *Päin*-partikkeli näyttäisi siis laajentuneen konkreettisista suunnanilmauksista abstraktimpiin vasta hiljattain, tosin sen kieliopillistumiskehityksen kattava tarkastelu vaatisi aineistoa niin murteista kuin koko kirjasuomen kehityksen ajalta.

LÄHTEET

AINESLÄHTEET

- A = *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Uudistettu näköispainos. Porvoo: WSOY 1987 ja *Mikael Agricolan teokset 1–4* [tekstikorpus]. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. – http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri1rk1_rdf.xml. (29.8.2007).
- B = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. [1642] 1971. Näköispainos. Porvoo: WSOY.
- ER = *Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. London: The Gregg Press Limited 1962. — Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena ja Erasmusuksen latinankielisen käännöksen.
- GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivvet av Natan Linqvist. Stockhom 1941 ja *Biblia, Thet är, All then Helgha Scriff, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.
- KR = *Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. London: The Gregg Press Limited 1962. — Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena ja Erasmusuksen latinankielisen käännöksen.
- L = D. MARTIN LUTHER: *Die gantze Heilige Schriff Deudsch*, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972.
- NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.
- R = *Pyhä Raamattu*. <http://www.evl.fi/raamattu>. (28.5.2007).
- V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm>. (25.5.2007).

MUUT LÄHTEET

- BECKER, REINHOLD VON 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo. Suomen wanhat kieliopit 2, 1818–1832. Toim. Kalevi Wiik. Turku: Turun yliopisto, Fonetikka.
- CAMPBELL, LYLE 2001: What’s wrong with grammaticalization? – *Language sciences* 23: 113–161.
- GANANDER, CHRISTFRIED [1786–87] 1937–40: *Nytt Finskt Lexicon*. Näköispainos. Helsinki: WSOY.
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen

▷

- Seuran toimituksia 244. Helsinki: The Finno-Ugrian Society.
- GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkko-historiallisen Seuran Toimituksia XLIV. Helsinki: Keskuskirjapaino.
- HAUKIOJA, TIMO 1992: Suhdesanat. Erään notionaalisen kategorian ilmenemisestä suomen kielessä. Sivulaudaturtyö. Turun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- HASPELMATH, MARTIN 1999: Why is grammaticalization irreversible. – *Linguistics* 37: 1043–1068.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization: A conceptual framework*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HEININEN, SIMO 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki: Edita.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- 2007: Suomen kieli Mikael Agricolan Abckiriassa. – Kaisa Häkkinen (toim.), *Mikael Agricola. Abckiria. Kriittinen editio* s. 62–92. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IKOLA, NIILLO 1966: Mikael Agricolan Uuden testamentin painatusvaiheita. – *Sananjalka* 8 s. 117–128.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 121–156. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 969. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kielitoimiston sanakirja*. <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe>. (4.6.2007).
- LAITINEN, LEA 1993: Nesessiivirakenne, kieliopillistuminen ja subjektiivisuus. – *Virittäjä* 97 s. 149–170.
- 2004a: Kieltosana ja kioletär: Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Katja Huomo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä: Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 177–222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004b: Grammaticalization and standardization: Up and down the cline – Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (toim.), *The nature of grammaticalization* s. 247–262. Amsterdam: John Benjamins.
- LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 1991: *Kirjasuomen kehitys*. 2. painos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LESKINEN, JUHA 1990: *Suomen kielen inkongruentit instruktiivirakenteet ja niiden tausta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 536. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- MERIMAA, HEIDI 2002: Adpositiot suomen vanhoissa kieliopieissa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. Porvoo: WSOY 1951–1961.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: Suuntaa ilmaisevat adverbialit, suhdesääntö ja käsin: »ikkunointiin» perustuva analyysi. – *Virittäjä* 107 s. 162–184.
- PENTTILÄ, AARNI [1957] 2002: *Suomen kielioppi*. Kolmas, muuttamaton painos. Vantaa: Dark Oy.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: *Linguae Finnicae brevis institutio*. Aboae. Suomen vanhat kieliopit 1, 1649–1816. Toim. Kalevi Wiik. Turku: Turun yliopisto, Fonetikka.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka: Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75. Turku: Turun yliopisto.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin. I*. Muuttamaton jäljennöspainos. Liitteenä oikaisuja ja täydennyksiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1985–2003.
- Suomi–ruotsi suursanakirja*. 12. painos. Juva: WSOY 2003.
- Suomen kielen perussanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Valtion painatuskeskus 1990–1994.
- SUUTARI, TONI 2004: 'Kopf' in finnischen, estnischen und saamischen Ortsnamen. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 58 s. 235–295.
- 2006: Body-part names and grammaticalization. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space and person in Finnish* s. 101–128. Amsterdam: John Benjamins.
- TIKKA, TOIVO 1992: *Vepsän suffiksoituneet postpositiot. Kieliopillisiin sijoihin liittyvä suffiksoituminen*. *Studia Uralica Upsaliensia* 22. Uppsala: Uppsalan yliopisto.
- VKS = *Vanhana kirjasuomen sanakirja*. I–II (A–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Painatuskeskus/Edita 1985–1994.
- ZAIKOV, PEKKA 2006: Karjalan kirjakielen standardointiongelmia. – Hannakaisa Holmi & Helena Sulkala (toim.), *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti VI* s. 15–22. *Studia humaniora ouluensia* 2. Oulu: Oulun yliopisto.

THE PARTICLE »PÄIN» IN THE WORKS OF MIKAEL AGRICOLA

The article examines the use of the particle *päin* 'towards, from (the direction of), in (the neighbourhood of)' in the sixteenth-century works of Mikael

▷

Agricola. ‘Particle’ is here used in the sense of words other than verbs or nominals. Agricola’s works contain 133 *päin* particles. The works do not include any instances of *päin* as an adverb or adposition with a partitive complement. Instead, most of the instances of *päin* are in the form of other types of adpositional particle. Their complement is normally a nominal in the illative case, and there are also a few instances of a local-case adverb. Of particular interest is the fact that the particle *päin* is also used to form constructions with complements in the genitive and nominative cases. These instances of *päin* can be regarded as adpositions or adpositional particles. The reason for genitive complements could be that Agricola translated them from prepositional structures in the source texts for his translations and, in doing so, followed the model of a typical adpositional structure, where the complement is in the genitive. There are also several other alternative explanations: literary Finnish was still in its infancy; the texts were influenced by the pre-existing tradition of ‘old ecclesiastical Finnish’; and there were other writers involved in Agricola’s works.

The *päin* particles are used to express direction, and they function as modifiers of spatial expressions. The meaning and use of some of Agricola’s *päin* particles can also be discerned clearly by examining the model used in the source texts: the particle is used to express, for instance, the giving of something (to someone), in the manner of the Swedish preposition *till*. In contrast to Modern Finnish, Agricola’s texts also use the *päin* particle, albeit rarely, in conjunction with the adverb *hamaan* ‘unto, until’ to mean ‘up to/as far as (something)’.

The use of the particle *päin* in the New Testament has declined: in Agricola’s New Testament there were 17 such particles, but in the 1992 New Testament their number had decreased to just eight. In the current version, Agricola’s *päin* is often replaced by the adposition *kohti* ‘towards’ or by a local-case noun.

Although the particle *päin* normally expresses direction, both in Agricola’s language and in Modern Finnish, dictionary data indicates that *päin* has fairly recently undergone grammaticalisation from a concrete, spatial expression of direction to an expression of the direction of a development or change. Indeed, this more abstract use is not only absent from Agricola’s works but is not yet mentioned even in the Dictionary of Modern Finnish. On the other hand, it is also evident that *päin* could take on a more grammatical form in Agricola’s language than in Modern Finnish, as it was used to form constructions with a genitive complement and a grammatical meaning. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kieli

20014 Turun yliopisto

Sähköposti: *heidi.merimaa@utu.fi*